

Povratni medij: o strukturi kategorije i njezinu dijakronijskom razvoju

---

Jurica Polančec

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
jpolance@ffzg.hr

UDK: 81'367.625
izvorni znanstveni rad
<https://doi.org/10.17234/9789531758819.34>

U radu se raspravlja o glagolskoj kategoriji tradicionalno poznatoj kao medij. U radu se uvodi razlikovanje između medija kakvog nalazimo u starim indoeuropskim jezicima poput starogrčkog (flektivni medij) i medija kakvog nalazimo u slavenskim, romanskim i germanskim jezicima (povratni medij). Potonji se naziva povratnim iz razloga što nastaje postupnom gramatikalizacijom elementa kojemu je izvorna funkcija izražavanje prave povratnosti. U radu se naglasak stavlja na povratni medij, a njegov se dijakronijski razvoj pobliže prikazuje na primjeru latinskog. Raspravlja se o nekim tipološkim generalizacijama u vezi s povratnim medijem, a koje se mogu izvesti na temelju dosadašnjih tipoloških istraživanja.

Ključne riječi: medij, povratni glagoli, gramatikalizacija, latinski

1. Uvod: podrijetlo pojma *medij*

Naziv *medij* (engl. *middle [voice]*, fr. *le moyen/la voix moyenne*, njem. *das Medium*, rus. *srednij zalog*) poznat je još iz drevnih gramatičkih tradicija – u starogrčkoj se tradiciji naziva μεσότης [mesótēs], a u staroindijskoj ātmanepada. U objema tradicijama naziv služi da opiše specifičnu glagolsku kategoriju u starogrčkom i staroindijskom jeziku (sanskrtu),¹ a koja je u oba jezicima zasebna i od aktiva i pasiva.² Ta je kategorija nastala od istog indoeuropskog izvora, odnosno riječ je o formalno (morphološki) srodnim kategorijama. Te su dvije kategorije srodne i semantički, drugim riječima imaju vrlo slične funkcije (za medij u stgrč. v. Smyth 1954: 390–394, a u stind. v. Speijer 1886: 237–239). Funkcije medija u tim dvama jezi-

¹ U ostatku teksta za starogrčki rabbit ćemo kraticu 'stgrč.', a za staroindijski kraticu 'stind.'

² U starogrčkom medij i pasiv u određenom se broju kategorija izriču istim nizom nastavaka (npr. prezent, imperfekt), pa se takva kategorija skupno naziva mediopasivom. Ipak, u velikom dijelu stgrč. glagolskog sustava medij i pasiv morfološki su odvojene kategorije (aorist, futur). U stind. nailazimo na sličan slučaj, samo što se zasebni pasivni oblik može tvoriti isključivo od oblika prezentske osnove (Whitney 1924: 528).

cima brojne su i prilične raznolike, zbog čega do danas ostaje otvorenim pitanjem postoji li jedinstvena značenjska odrednica koja može objasniti sve uporabe te glagolske kategorije u ovim dvama jezicima.³

Kao jedno od najčešće spominjanih temeljnih značenja medija navodi se to da on izriče da subjekt vrši neku radnju sebi u korist. Takvo viđenje medija potječe još iz klasične gramatičke tradicije, a vidljivo je u gore navedenom sanskrtskom nazivu *ātmanepada*, koji se najjednostavnije prevodi kao ‘riječ za sebe’, gdje se sastavnica *ātmane-* referira upravo na činjenicu da se kao temeljno značenje medija vidi rad subjekta za sebe ili u svoju korist. Takav se medij često naziva benefaktivnim ili neizravnim (npr. Kemmer 1993: 17). Pogledajmo primjere:

(1) starogrčki (Smyth 1954: 390–391; Senc 1910: s. v. πορίζω [porízō])

πορίζω [poríz-ō] (aktiv) ‘steći, pribaviti’ πορίζομαι [poríz-omai] (medij) ‘steći za sebe, pribaviti sebi’

(2) staroindijski (Kulikov 2011: 391)

yaja-ti (aktiv) ‘prinosi žrtvu (za nekoga drugog)’ *yaja-te* (medij) ‘prinosi žrtvu (za sebe)’

Nije nam poznato postoje li egzaktni statistički podatci o tome koliko su općenito gledano konstrukcije sa semantičkim efektom oprimjerjenim u (1) i (2) frekventne među medijalnim konstrukcijama u bilo kojem od tih dvaju jezika. Ipak, sudeći po svemu što kažu izvori, alternacije ovog tipa vrlo se često i slobodno upotrebljavaju, barem u stgrč.

Toj je koncepciji medija sroдna i u tradicionalnoj europskoj gramatičkoj tradiciji i indeoeuropeistici duboko ukorijenjena ideja da medijalni oblik glagola u stgrč. upućuje na posebni status subjekta u odnosu na aktiv, najčešće kroz pojam pogođenosti subjekta radnjom (engl. *affectedness*) ili kroz pojam subjektova interesa za radnju.⁴ Takvo se viđenje medija „provuklo“ i u suvremenu (opću) lingvistiku, najvjerojatnije zahvaljujući Lyonsu, koji

³ Treba spomenuti da se sličnosti sa stgrč. medijem u staroindijskom mogu uočiti samo u najstarijem jeziku (tzv. vedski sanskrт), dok se u klasičnom sanskrtu opreka aktiva i medija sve više gubi (Whitney 1924: 527). Stoga je starogrčki jezik u načelu naš najvažniji izvor za indeoeuropski medij.

⁴ Ideja o mediju kao kategoriji koja izriče pogođenost subjekta vrlo je stara. Primjerice, Haspelmath (1995 : 372, bilj. 3) navodi citat iz Krügerove knjige *Griechische Sprachlehre für Schulen* iz 1846. godine. Takvu koncepciju redovito nalazimo u gramatikama starogrčkog, usp. Smyth (1954: 390), koji kaže da medij upućuje na „action performed with special reference to the subject“. Takvo poimanje medija ukorijenjeno je i u indeoeuropeistici te na nj nailazimo i u najnovijim pregledima, npr. u Clackson (2007: 142), gdje se kao temeljno značenje indeoeuropskog medija navodi „personal involvement“.

medij karakterizira kao kategoriju koja izriče to da radnja glagola zahvaća („affects“) subjekt glagola ili njegov interes (1968: 373). Slično postupa i Benveniste, koji, iako kritičan prema ideji da se medij može objasniti s pomoću klasičnog pojma subjekta interesa (npr. 1966: 173), razvija argument da se medij (u stgrč.) najbolje određuje s pomoću koncepta pogodenosti subjekta radnjom koju taj subjekt sâm vrši.

Nakon što su istraživanja o mediju bila proširena na druge jezike, uključujući i neindoeuropske, ideja da je u mediju subjekt nekako pogoden radnjom koju sâm vrši ostala je snažno prisutna, kao što ćemo jasno vidjeti u ostatku rada (v. §2). Ono što u većini takvih radova izostaje jest shvaćanje da je definiranje medija na način koji to čine, među ostalima, Lyons i Benveniste zasnovano na specifičnostima te kategorije u stgrč. (i stind.), odnosno pokazat će se da se mnoga od značenja stgrč. medija vrlo rijetko ili nikad ne pojavljuju u drugim jezicima. To se posebice odnosi na benefaktivno značenje oprimjereno u (1) i (2) gore, a koje se smatra središnjim u koncepciji medija u stgrč., ali i stind. Iz tog razloga neki autori, primjerice Dixon (2012: 192–193), predlažu da se naziv medij prestane upotrebljavati za opis gramatičke kategorije koju nalazimo u jezicima koji nisu stgrč. i stind., a koja u tim jezicima po nekim svojim funkcijama nalikuje stgrč. i stind. mediju. Umjesto toga medij bi se kao naziv ograničio na u suštini jezično specifičnu kategoriju koju nalazimo u stgrč. i stind. jeziku. Sličan ćemo stav i mi zastupati u ovom radu (npr. niže u §2).

Rad je organiziran u sljedeće odjeljke: u §2 uputit ćemo na sličnosti između značenja medija u stgrč. i stind. i značenja koja izražavaju tzv. nepravi povratni glagoli (§2.1), a također ćemo dati pregled najrelevantijih tipoloških istraživanja o mediju i istaknuti neke od njihovih najvažnijih rezultata (§2.2); u §3 pozornost ćemo svrhatiti na povratni medij te ćemo pobliže opisati značenjski razvoj povratnog elementa od pokazatelja čiste povratnosti do pokazatelja povratnog medija u dvije faze (§3.1 i §3.2) s posebnim osvrtom na latinski jezik; isto tako, na kraju odjeljka raspravit ćemo problem može li se povratni medij opisati s pomoću jedinstvene semantičke odrednice (§3.3); konačno, u §4 predstavljamo zaključke.

2. Različita videnja kategorije medija u suvremenoj lingvistici

Kao što smo već naveli u prethodnom odjeljku, medij je u suvremenu lingvistiku i njezin terminološki inventar ušao kao kategorija poznata iz dvaju starih indoeuropskih jezika, starogrčkog i staroindijskog. Interes za tu kategoriju iz suvremenolingvističke, teorijske perspektive stasao je tijekom 70-ih i 80-ih godina kao dio općeg interesa u većini teorijskih pristupa

(formalnih i funkcionalističkih) za razne gramatičke pojave koje povećavaju valenciju (npr. kauzativ) ili je smanjuju (npr. pasiv). Ovdje ćemo se kratko osvrnuti samo na istraživanja posvećena mediju u funkcionalističkim pristupima.⁵ Prije nego što kažemo nešto o tome u §2.2, reći ćemo nekoliko riječi o vezi medija i povratnih glagola.⁶

2.1. Medij i povratni glagoli

Vrlo je rano prepoznata srodnost medija kakvog pozajmimo iz stgrč. (i stind.) i tzv. nepravih povratnih glagola u romanskim, germanskim i slavenskim jezicima (npr. Geniušienė 1987: 8).⁷ Primjerice, neka od značenja izricana stgrč. medijem u tim će se jezicima izreći dodavanjem povratnog elementa glagolu.⁸ Konkretno, u (3) možemo vidjeti da se medijalni oblik stgrč. glagola (-ομαι [-omai] je nastavak 1. lica jd.) prevodi hrvatskim (nepravim) povratnim glagolom:

- (3) starogrčki medij i hrvatski nepravi povratni glagoli
 τρέπομαι [trépomai] 'okrenuti se'
 τάττομαι [táttomai] 'postaviti se'
 φαίνομαι [faínomai] 'pojaviti se'

⁵ Za opise media iz tog razdoblja u drugim teorijskim okvirima v. pregled u Kemmer (1993: 28–39) i Geniušienė (1987: 15–17). Važno je napomenuti i to da se naziv *medij* u formalnoj (generativnoj) sintaktičkoj tradiciji rabi u značenju za koje se u funkcionalističkim pristupima rabi naziv *potencijalni pasiv* ili *facilitativ*, kao u primjeru *The meat cuts easily* 'Meso se lako reže'. Ova terminološka razlika često dovodi do konfuzije u definiranju media te se nerijetko može naići na miješanje dviju definicija. Izrazit je primjer toga definicija media u Marković (2012: 206).

⁶ Naziv *povratni glagol* rabi se u radu kao skupna oznaka za sve glagole koji uz sebe imaju povratni element *se* ili funkcionalno odgovarajući element *bez obzira na funkciju* tog povratnog elementa. Osim tog naziva rabićemo i naziv *povratne konstrukcije* u značenju pojedinih funkcija koje može imati povratni glagol (prava povratna, uzajamnopovratna funkcija, neuzročna, pasivna konstrukcija itd.).

⁷ Prema ustaljenoj tradiciji pravim povratnim glagolima u ovom radu nazivamo sve konstrukcije u kojima povratni element ima svoje temeljno značenje anafore, odnosno u kojima izriče koreferenciju subjekta i objekta, kao u primjerima *Rebeka se udara po glavi* ili *Sabrina se vidi u ogledalu*. Sve ostale tipove konstrukcija nazivat ćemo bez razlike ili nepravim povratnim glagolima ili medijalnim povratnim glagolima. Dva se tipa povratnih konstrukcija u hrvatskom razlikuju prema tome može li se povratni element *se* zamjeniti zamjenicom *sebe* (pravi povratni glagoli) ili ta zamjena nije moguća (nepravi povratni glagoli).

⁸ Hrvatsku klitiku *se* i odgovarajuće elemente u drugim (indoeuropskim) jezicima u ovom radu nazivat ćemo teorijski neutralnim nazivom *povratni element*, bez obzira na njegovu funkciju. Povremeno će se u radu rabiti i naziv *pokazatelj povratnog medija* u slučajevima kada će se htjeti naglasiti medijalna funkcija povratnog elementa. Konačno, naziv *pokazatelj* (engl. *marker*) rabićemo se u radu za sve vrste morfološkog izraza neke glagolske kategorije, bez obzira na to je li taj izraz afiks, klitika ili nešto treće.

Medij koji se izriče dodavanjem povratnog elementa, a koji je formalno različit od stgrč. medija, nazivat ćemo **povratnim medijem** u ostaku rada. Medij kakav je posvjedočen u stgrč. (i stnd.) nazvat ćemo **flektivnim medijem** iz razloga koji će biti predstavljeni niže. Preliminarno ćemo napomenuti da medij u stgrč. jeziku (tj. flektivni medij) i povratni medij pokazuju niz važnih razlika, kao što ćemo vidjeti u sljedećem odjeljku.

2.2. Tri najvažnije tipološke studije o mediju

Zbog svoje sličnosti s tradicionalnim medijem, povratni su se glagoli uskoro našli u središtu zanimanja u funkcionalističkim pristupima.⁹ U tom je kontekstu vrlo važna monografija Geniušienė (1987) u kojoj autorka predlaže vrlo detaljnu tipološki utemeljenu semantičku i sintaktičku klasifikaciju povratnih konstrukcija. Gledano semantički, povratni glagoli oprimiraju mnoga značenja, a neka su od tih značenja posebno frekventna i u ie. jezicima (1987: 244, 258), kao i u neie. jezicima (1987: 308, 320). Među tim najfrekventnijim značenjima možemo istaknuti sljedeća tri, oprimirena na hrvatskom:¹⁰

(4) Tri glavna značenja povratnog medija s primjerima

partitivno značenje	<i>češljati se</i> ¹¹
samouzročno (autokauzativno) značenje	<i>okrenuti se</i> (npr. <i>Zdenko se okrenuo</i>) ¹²
neuzročno (antikauzativno, dekauzativno) značenje	<i>razbiti se</i> (npr. <i>Čaša se razbila</i>) ¹³

⁹ Treba međutim istaknuti da je većina istraživanja o povratnim glagolima, bez obzira na teorijski pristup, posvećena temeljnoj funkciji povratnih glagola, anaforičkoj.

¹⁰ Uz ta tri značenja razumije se da povratni element zadržava i svoje izvorno značenje prave povratnosti. Kod povratnog elementa vrlo je frekventno, ali ne i opće rašireno i tzv. uzajamnopovratno ili recipročno značenje (Maslova/Nedjalkov 2013). Međutim ono nije dio lanca značenja koje ovdje nazivamo medijem, već se kod pokazatelja s polisemijom povratnog i uzajamnopovratnog značenja uzajamnopovratno značenje razvija zasebno (Kemmer 1993: pogl. 4). Stoga uzajamnopovratno značenje nismo uključili među primjere niti ćemo o njemu raspravljati u daljnjem tekstu.

¹¹ Intuitivno je kod glagola *češljati se* riječ o pravoj povratnosti. Ipak, detaljnija semantička analiza pokazuje da u ovom slučaju povratni element ne predstavlja cijelog referenta, odnosno *se* ne znači cijelo tijelo, već isključivo kosu te posljedično tome *češljati se* ne znači 'češljati sebe', već 'češljati kosu'. Sličan je i glagol *umivati se*, gdje *se* znači 'lice' te glagol *brijati se*, gdje kod muškog subjekta *se* znači 'brada'. S obzirom na to da povratni element *se* predstavlja samo dio ljudskog tijela, takve se konstrukcije nazivaju partitivima. S druge strane, glagol *prati se*, iako pripada istom semantičkom razredu glagola (glagoli njege tijela, engl. *verbs of grooming and bodily care*, npr. Levin 1993: 227f.), ne može se smatrati partitivnim jer kod njega *se* predstavlja cijelog referenta. Dokaze za svrstavanje partitivnih povratnih glagola među medijalne povratne glagole, osim u

Iako postoje i neke detaljnije klasifikacije temeljene na finijim semantičkim razlikama (npr. u Kemmer 1993 ili Hatcher 1942), u ostatku rada u načelu ćemo se pozivati upravo na trodijelnu podjelu danu u (4).

Sama Geniušiené skup konstrukcija koje istražuje ne naziva medijem (1987: 8–12). Ovo ističemo jer za Geniušiené različite povratne konstrukcije nemaju zajedničkog značenja, već je većini povratnih konstrukcija zajednička sintaktička funkcija smanjenja valencije glagola za 1 (1987: 17–18), najobičnije iz dvoivalentnog (tranzitivnog) u jednoivalentni (intranzitivni) glagol (o tome više u §3.3).

Nadalje, druga je ključna publikacija za opis medija monografija Kemmer (1993), koja, kako joj i naslov sugerira (*Middle Voice*), prihvata tradicionalni naziv medij te čak kao polazište uzima već spomenuto Lyonovo semantičko određenje medija kroz koncept pogodenosti (v. §1). Za razliku od Geniušiené, Kemmer mediju prilazi isključivo semantički, odnosno zanimaju je značenjske veze između različitih povratnih konstrukcija.¹⁴

Važno je istaknuti da Kemmer za razliku od Geniušiené u svoje istraživanje uključuje i jezike u kojima medij nije nastao iz povratnog elementa. Stoga se u njezinom uzorku pojavljuju jezici kao što je starogrčki, ali se Kemmer, slično kao Geniušiené, usmjerava na izgradnju tipologije na temelju jezika u kojima se pokazatelj medija razvio iz povratnog elementa. Na važnost rezultata koje je postigla Kemmer te neke kritike njezinog pristupa vratit ćemo se u §3.1 i §3.2.

Treći su važan doprinos tipologiji medija dva poglavlja posvećena mediju u monografiji Klaiman (1991: pogl. 2 i 3). Za razliku od Geniušiené i Kemmer, koje kako smo rekli zapravo opisuju medij kao skup značenja koja su se razvila proširivanjem značenja povratnog elementa, Klaiman opisuje medij na temelju sustava kakav je posvjedočen u stgrč. i stind. (v.

---

semanticci, nalazimo i u tipološkoj usporedbi jezika. Naime, kod jezika koji razlikuju pokazatelj prave povratnosti i pokazatelj povratnog medija (usp. (6) u §3.1), partitivni povratni glagoli redovito se izriču pokazateljima povratnog medija, umjesto (iz naše perspektive) očekivanog pokazatelja prave povratnosti. Osim dijelova tijela, u partitivnom odnosu s povratnim elementom može stajati i neki predmet, npr. u *zakopčati se* (*se* = odjevni predmet) ili nešto apstraktno, npr. u *kontrolirati se* (*se* = vlastite emocije).

¹² Obično je riječ o glagolima kretanja i pomicanja. Važno je istaknuti da je subjekt u takvoj konstrukciji živ (v. Oraić Rabušić 2013: 175–176).

¹³ U neuzročnoj konstrukciji subjekt je redovito neživ, a izriče se izostanak uzroka radnje, odnosno radnja se predstavlja kao da se događa sama od sebe (za hrvatski v. Oraić Rabušić 2013: 176–180; cf. i Matasović 2012; Polanec 2015a: 121–122).

¹⁴ Geniušiené (1987), iako detaljno razrađuje sintaktičko-semantičku podjelu povratnih glagola, vrlo se malo osvrće na semantičke veze među različitim povratnim konstrukcijama.

§1). Naime za sustav indoeuropskog medija nema dokaza da se razvio iz povratnog elementa, što se jasno vidi i u stgrč., koji ima povratne zamjene etimološki nepovezane s medijem. Drugo, medij u stgrč. rijetko ima pravo povratno značenje, za što služi već spomenuta povratna zamjenica. Konačno, u stgrč., kao i u stind., medij je izražen flektivnim nastavcima koji se mijenjaju po licima te stoji u opreci prema aktivu (cf. Kazenin 2001: 917). Takvo što nije zabilježeno u jezicima gdje se medij razvio iz povratnog elementa, a u kojima je povratni element dio glagolskog kompleksa (afiks), ali nije dio flektivne paradigmе i u načelu se ponaša više nalik derivacijskom morfemu.

Najveća je zanimljivost opisa koji nudi Klaiman to što ona tvrdi da se **flektivni medij** može osim u stgrč. i stind. naći u još dvama nesrodnim jezicima: jeziku fula (nigersko-kongoanski; zapadna Afrika) i tamilskom (dravidski; južna Indija), te da se medij u sva četiri jezika može opisati s pomoću koncepta pogodenosti subjekta. Ona toj analizi dodaje i pojam kontrole koju subjekt ima nad radnjom, a koji je prema njoj također tipičan za medij.

Iako je tipološka sličnost medija kao glagolske kategorije u ovim četirima jezicima nesumnjiva i fascinantna, ostaje nekoliko otvorenih pitanja. Prvo, ostaje otvorenim koliko su takvi sustavi česti – odnosno postavlja se da pitanje nisu li možda ta četiri jezika tipološki rariteti.¹⁵ Drugo, nije jasna veza između ovog tipa medija i povratnog medija. Taj je problem istican i kao nedostatak pristupa mediju kod Kemmer (v. osobito Manney 1995: 279), jer se njezin pristup opisu medija, kako smo već natuknuli gore, temelji na podatcima iz jezika s povratnim medijem. To da se povratni medij i medij opisan kod Klaiman (tj. flektivni medij) ne mogu posve izjednačiti potvrđuju i brojne uporabe medija u stgrč. i drugim jezicima toga tipa, a koja će rjeđe naći u jezicima s povratnim medijem (ili uopće nećemo¹⁶). Među tim uporabama je i benefaktivno značenje, o kojem smo nešto već rekli u §1. Treba istaknuti da je benefaktivno značenje medija posvjedočeno i u jezicima s povratnim medijem, posebice u ie. jezicima (Geniušienė 1987: 291), dok se u neie. jezicima to značenje susreće sporadično (Geniušienė 1987: 336).

U ostatku rada bavit ćemo se isključivo povratnim medijem, ponajprije iz razloga što je tipološki bolje posvjedočen, ali i zbog toga što je tipičan za cijeli niz europskih jezičnih porodica, posebice romansku i slavensku, ali i germansku. Prije nego se što u sljedećem odjeljku detaljnije posvetimo

¹⁵ S tim je povezana Dixonova primjedba spomenuta gore u §1 o mediju kao kategoriji specifičnoj za starogrčki.

¹⁶ Neka od značenja koje možemo naći u stgrč., primjerice, a koja nećemo naći u jezicima s povratnim medijem, opisana su u Smyth (1954: 392–393, §1728).

povratnom mediju i njegovom dijakronijskom razvoju, napomenut ćemo sljedeće.

U tipologiji postoji određena zbrka oko korištenja pojma medij. Ona je izazvana ponajprije time što se na sustave povratnog medija pokušava primijeniti opis kakav je razvijen za opis stgrč. medija. Kako smo, nadasme, prikazali u ovom odjeljku, postoji nemali jaz između formalnih i semantičkih obilježja flektivnog medija (dakle medija kakvog poznajemo iz stgrč.) i obilježja povratnog medija. Ipak, ta su dva tipa medija sličniji nego što se misli (cf. Haspelmath 1994: 176–177; Croft 1995: 555). Ono što izaziva najviše konfuzije jest to što se pojmovima pogodenost i kontrola (v. gore) opisuju i flektivni i povratni medij. To je problematično zato što se opis s pomoću takvih semantičkih kvalifikacija (pogodenost i kontrola) temelji na primjerima uporabe medija koji su specifični *isključivo* za jezike s flektivnim medijem, dok primjere uporabe medija u kojima se očituju takvi fenomeni *ne nalazimo u jezicima s povratnim medijem*. Iz tog se razloga svaka analiza medija koja se temelji na pojmovima kao što su pogodenost ili kontrola ne može primijeniti i na sustave povratnog medija. Pitanje jesu li flektivni i povratni medij doista srodne pojave ili je pak riječ o različitim pojavama koje dijele neke od funkcija (npr. funkcije pobrojane u (4) gore) ostaje stoga otvorenim istraživačkim pitanjem.

3. Medij kao rezultat gramatikalizacije povratnog elementa

Dosad smo u više navrata spominjali da se u jezicima s povratnim medijem značenja medija izriču povratnim elementom kojem je temeljna funkcija anaforička. Na ovome mjestu ponovit ćemo njegova tri najčešća značenja (pored temeljnog anaforičkog, naravno).

(5) Tri glavna značenja povratnog medija s primjerima (ponovljeno)

partitivno značenje	<i>češljati se</i>
samouzročno (autokauzativno) značenje	<i>okrenuti se</i> (npr. <i>Zdenko se okrenuo</i>)
neuzročno (antikauzativno, dekauzativno) značenje	<i>razbiti se</i> (npr. <i>Čaša se razbila</i>)

Tri navedena značenja nastaju postupnom gramatikalizacijom povratnog elementa. U tom procesu prvo nastaju partitivno i samouzročno značenje, a neuzročno nastaje iz samouzročnog. U nastavku ćemo pobliže objasniti taj razvoj, a kao dodatna ilustracija poslužit će nam i iscrpno dokumentiran razvoj povratnih glagola u latinskom jeziku.

3.1. Nastanak partitivnog i samouzročnog značenja

Kemmer (1993) jasno je pokazala način na koji se od funkcije prave povratnosti, odnosno koreferencije (kao u *Rebeka se udara po glavi*) razvijaju ostala značenja povratnog elementa. Glavni element koji Kemmer ističe taj je da kod medijalnih značenja postoji slaba mogućnost razlikovanja vršitelja i trpitelja radnje (engl. *low participant distinguishability*; cf. Plungjan 2016: 281). Konkretno, to znači da se u primjeru s pravom povratnošću mogu jasno razlikovati dva sudionika (iako oni upućuju na istog referenta): *Rebeka se udara (po glavi)* – Rebeka je i vršitelj i trpitelj radnje udaranja. S druge strane, u primjerima kao što je *Rebeka se spušta (niz stepenice)* ne možemo razdvojiti radnje u kojima je Rebeka i vršitelj i trpitelj radnje, odnosno više nije riječ o povratnom događaju. Dodatan je dokaz da je nešto drugačije s glagolom *spuštati se* i to što se u navedenoj rečenici taj glagol može zamijeniti sinonimnim nepovratnim, ali neprijelaznim glagolom, npr. *Rebeka silazi (niz stepenice)*. Po tome se vidi da su nepravi povratni (medijalni) glagoli srodni neprijelaznim.

Čini se da u pokazateljima prave povratnosti postoji prirodna tendencija za širenjem u medijalna (nepovratna) značenja (cf. Plungjan 2016: 281), a nailazimo i na brojne prijelazne primjere gdje je teško odrediti o kojemu je značenju riječ. Plungjan tako navodi kako se mogućnost povratne ili nepovratne interpretacije razlikuje od glagola do glagola. Uzmimo primjer glagola *smiriti se*, koji se može lako opisati kao pravi povratni glagol (*smiriti sebe*), ali je i vrlo lako takav glagol protumačiti kao neuzročni psihološki glagol (v. §3.2 niže) koji izriče promjenu mentalnog stanja – posve paralelno glagolima *naljutiti se* ili *uplašiti se*, kod kojih nema govora o povratnom tumačenju (*naljutiti sebe* ili *uplašiti sebe* nisu iste situacije kao *naljutiti se* ili *uplašiti se*; cf. za slične primjere u ruskom Plungjan 2016: 281). Konačno, treba istaknuti da se razvoj partitivnog i samouzročnog značenja najvjerojatnije događa paralelno, odnosno da se ne može tvrditi da se jedno od tih značenja razvija prije onog drugog (cf. Geniušienė 1987: 347).

Spomenimo i to da se monosemni pokazatelji prave povratnosti (da-kle bez popratnih medijalnih značenja) vrlo rijetko susreću (npr. Kazenin 2001: 920; Plungjan 2016: 281). To također govorи u prilog opažanju da granice između prave povratnosti te partitivnog i samouzročnog medijalnog značenja zapravo i nema, odnosno da se konstrukcije u značenju prave povratnosti „prirodno“ razvijaju u partitivnu i samouzročnu.

Važno je istaknuti da upravo spomenuti značenjski razvoj povratnog elementa istovremeno znači i njegovu gramatikalizaciju. Naime, u značenju čiste povratnosti povratni element obično je zasebna riječ, vrlo često

zamjenica. Pri gramatikalizaciji takav povratni element često pokazuje znakove fonetske erozije te iz samostalne riječi postaje klitikom ili afiksom. Na taj način od povratnog elementa s funkcijom izražavanja prave povratnosti dobivamo zasebni povratni afiks (ili klitiku) s medijalnom funkcijom. Taj se proces posebno jasno vidi kod jezika koji imaju zasebne, ali etimološki povezane pokazatelje za izražavanje čistog povratnog značenja i za izražavanje medijalnih značenja. U takvima je jezicima pokazatelj povratnog medija uvjek afiks te je fonetski manje robustan, dok je element koji služi za izražavanje prave povratnosti obično dulji te je često i samostalna riječ. Takvo što vidimo u ruskem, u jeziku jola-fonyi (niger-sko-kongoanski; Senegal) te u skandinavskim germanskim jezicima:

(6) Jezici s pokazateljem povratnog medija nastalim iz pokazatelja prave povratnosti

Funkcija povratnog elementa	ruski (Kemmer 1993: 25)	jola-fonyi (Kemmer 1993: 25)	švedski (Geniušienė 1987: 241)
prava povratnost	<i>sebja</i>	-ɔrɔ	<i>sig</i>
povratni medij	-sja	-ɔ	-s

U nastavku odjeljka prikazujemo nastanak partitivnog i neuzročnog značenja u latinskom jeziku. U latinskom jeziku pretklasičnog i klasičnog razdoblja povratna zamjenica *sē* rabila se najobičnije za izražavanje pravog povratnog značenja,¹⁷ npr. *se verberare* 'tući se(be), šibati se(be)' ili *se suspendere* 'objesiti se(be)' (Hatcher 1942: 39).

S druge strane, tipična medijalna značenja kako smo ih predstavili u (4)/(5) izražena su posebnim nizom nastavaka kojima se izriče i pasiv. Iako se taj niz nastavaka tradicionalno naziva pasivom, bilo bi bolje da se u skladu sa značenjima koja su njima pokrivena ta kategorija naziva **mediopasivom**.¹⁸

¹⁷ Za uzajamnopovratno značenje rabio se izraz *inter se* 'jedan drugog, međusobno'.

¹⁸ Odnos latinskog mediopasiva sa stgrč. i stind. medijem etimološki je dosta složen (v. Clackson 2007: 143f.). Semantički gledano oni se u mnogim funkcijama poklapaju (npr. funkcijama iz (4)/(5)). Međutim, benefaktivno značenje medija, kao u (1) i (2), koje se smatra središnjim za medij u stgrč.i stind., u latinskom je posvjeđeno (i to rubno) samo u pretklasičnom jeziku, a kasnije je posve nestalo (Miller 2010: 172). Važan element koji pokazuje srodnost medija u latinskom, stgrč. i stind. jest i postojanje tzv. *media tantum*, odnosno deponentnih glagola poput lat. *sequor*, stgrč. ἔπομαι [hépomai] i stind. *sacate*, koji svi znače 'slijediti'.

(7) Primjeri triju glavnih značenja povratnog medija izraženih u latinskom mediopasivu

Značenje	Primjer	Izvor
partitivno značenje	<i>raditur</i> 'brije se' (cf. <i>radit</i> 'brije koga/što')	Hatcher (1942: 47–48)
samouzročno (autokauzativno) značenje	<i>vertitur</i> 'okreće se' (cf. <i>vertit</i> 'okreće nešto')	Miller (2010: 174)
neuzročno (antikauzativno, dekauzativno) značenje	<i>rumpitur</i> 'razbija se' (cf. <i>rumpit</i> 'razbija nešto')	Miller (2010: 174)

Međutim, već se u pretklašičnom razdoblju mogu naći primjeri u kojima se umjesto (medio)pasiva rabi aktivni oblik glagola s elementom *sē* (Miller 2010: 174): *vertitur* → *se vertit* ili *rumpitur* → *se rumpit*.¹⁹

Kako ističe Miller (2010: 186), ovakve su uporabe započele u rečenica-ma s voljnim, živim subjektom i isticale su poseban subjektov napor. Drugim riječima, konstrukcije s povratnim pokazateljem *sē* započele su svoj život kroz samouzročno značenje, dakle u prototipnom teritoriju medija.

3.2. Nastanak neuzročnog značenja

Povratni medijalni glagoli izrazito često izriču još jedno značenje, koje se smo u (4)/(5) nazvali neuzročnim. Kod neuzročne konstrukcije subjekt je redovito neživ. Iz tog razloga Kemmer samouzročno značenje (ona ga naziva *spontaneous middle*, 1993: 19) svrstava na periferiju medijalnih značenja. Takvo što u njezinu modelu ima smisla jer se neuzročno značenje veže uz neživog vršitelja i semantički je nekompatibilno s jedinstvenim značenjem medija koje ona zastupa (već spomenuta pogodjenost živog subjekta) (1993: 142).²⁰

Iako je svjesna da se pokazatelj medija često rabi za izražavanje neuzročne radnje (1993: 142–147), Kemmer je u svojoj monografiji vrlo malo prostora posvetila objašnjavanju ove očigledne bliskosti. Upravo je taj segment njezina opisa medija naišao na najveće kritike, pa tako Haspelmath ističe da je neuzročno značenje jedno od najčešćih i najproduktivnijih značenja koje može imati povratni medij (Haspelmath 1995: 372), a slično naglašava i Kazenin (2001: 925).

¹⁹ Konkurenčija dviju konstrukcija detaljno je dokumentirana u klasičnoj studiji A. Hatcher (1942: 38–74). Treba istaknuti i to da posvjedočenost povratnog medija u pretklašičnom razdoblju, osobito ako je riječ o rimskoj komediji (npr. Plautu), gotovo sigurno znači da je on postojao i u nestandardnom, tj. vulgarnom latinskom.

²⁰ O problemu jedinstvenog značenja medija v. §3.3.

Bez obzira na poziciju koju zastupa Kemmer, samouzročni i neuzročni medij imaju puno toga zajedničkog (npr. Geniušienė 1987: 349). Tako Plungjan (2016: 279–281) ističe da se osnovna značenjska razlika između samouzročne i neuzročne radnje očituje u živosti subjekta, kao što smo već primijetili. Život subjekta obično podrazumijeva i njegovu kontrolu nad radnjom, odnosno upućuje na to da subjekt vrši radnju svojom voljom. Plungjan također primjećuje da se oba značenja mogu vrlo lako ostvariti s *istim glagolom*, što nam omogućuje da ta dva značenja i značenjska efekta stavimo u kontrast (Plungjan 2016: 279):

- (8) ruski glagol *naklonit'sja* u samouzročnoj i neuzročnoj uporabi
- a. *dirižér naklonilsja k orkestru* (samouzročna radnja → dirigent to čini svojom voljom)
  - b. *vetka naklonilas' grana se savila'* (neuzročna radnja → grana ne djeluje svojom voljom)

Iz svega rečenog ne čudi što se u jezicima svijeta ta dva značenja redovito izriču istim pokazateljem (kao u hrvatskom ili ruskom). Također možemo primjetiti da se razlikovanje između samouzročnog i neuzročnog značenja sustavno i jednoznačno očituje isključivo kod glagola kretanja i pomicanja budući da kod njih subjekt vrši radnju svojom voljom (v. bilj 12). Međutim, u izvođenju drugih povratnih medijalnih glagola navedena razlika blijedi i svi se glagoli mogu smatrati neuzročnim, bez obzira na život subjekta. Takvi glagoli vrlo često znače neku promjenu mentalnog stanja subjekta (*probuditi se*), a posebno emocije (*razljutiti se*). Takvi se glagoli često nazivaju psihološkim (npr. Geniušienė 1987: 102–103), a odlikuje ih upravo to da ni živi subjekt radnju ne vrši svojom voljom.

Primjer kako iz samouzročnog značenja može nastati neuzročno opet nam nudi povijest latinskog jezika. Naime, u već citiranoj studiji Hatcher pokazuje kako nastaju prijelazni primjeri u kojima glagol u samouzročnoj konstrukciji zbog metaforičke ekstenzije ulazi u prostor neuzročnog značenja (1942: 71–74, cf. Miller 2010: 174–175). Naime, personifikacijom neživih subjekata, koji se predstavljaju kao živi i sposobni za kontrolu, omogućuje se nastanak primjera kao što su sljedeći:

- (9) *amnis se praecipitat* 'rijeka se strmoglavljuje' (Hatcher 1942: 73)

Izvorno, glagol *praecipito* 'strmoglavit koga/što' mogao je značiti samouzročnu radnju u značenju kretanja (*strmoglaviti se*) samo sa živim subjektima. Međutim, u primjeru (9) gore, gdje je subjekt *amnis* 'rijeka', uporaba povratne konstrukcije može se objasniti time što se rijeka predstavlja kao

nešto što je samo sposobno napraviti čin „strmoglavljanja“. Uporaba povratne konstrukcije (*se praecipitat*) imala je u latinskom puno jači stilistički efekt nego uporaba mediopasiva – *amnis praecipitatur* je značilo nešto poput ‘rijeka pada (niz slap ili slično)’, odnosno posve obično neuzročno značenje. Takve stilističke uporabe otvorile su put uporabama povratnog medija i s drugim glagolima s neživim subjektima te je u konačnici primjer kao što je *amnis se praecipitat* umjesto izvornog, stilistički naglašenog samouzročnog značenja ‘rijeka samu sebe strmoglavljuje’ zadobilo neuzročno značenje ‘rijeka se strmoglavljuje’, koje je u načelu ekvivalentno konstrukciji *amnis praecipitatur*, u kojoj je upotrijebljen mediopasiv.

Iako je navedena stilistička uporaba bila raširena u klasičnom latinskom, treba primijetiti da su u mnogim slučajevima dvije konstrukcije (povratna i mediopasivna) u neuzročnom značenju bile praktički posve ekvivalentne i to vjerojatno počevši već od pretklasičnog razdoblja (v. primjere u Miller 2010: 176–177 iz Katona Starijeg i Plauta). Širenje medijalnih povratnih konstrukcija povezano je s postepenim nestankom mediopasiva kao kategorije u kasnom latinskom i ranim romanskim idiomima. Taj je proces dovršen u 8. stoljeću, kada je latinski mediopasiv posve nestao (Flobert 1975: 264f., cit. u Miller 2010: 182).

Na temelju ovih primjera može se vidjeti da se samouzročno značenje vrlo spontano razvija u neuzročno. Da je ono što smo vidjeli u ruskom u (8) i latinskom u (9) tipološki uobičajeno, potvrđuje i podatak iz Geniušiené (1987: 342–343), prema kojem u njezinom uzorku nema jezika u kojemu bi povratna kostrukcija izricala samouzročno značenje, ali ne i neuzročno.

Konačno, možemo zaključno spomenuti da je razvoj koji se odvio u latinskom očuvan do danas u romanskim jezicima uz minimalne promjene (v. Melis 1990, a za starofrancuski i Polančec 2014). Spomenimo da se strukturno paralelna, ali neovisna inovacija dogodila i u baltoslavenskim te većini germanskih jezika.

3.3. Povratni medij: jedno značenje?

Ranije smo u više navrata natuknuli da Kemmer (1993) prihvaca viđenje medija prema kojem on ima jedno značenje, a koje ona preuzima iz tradicionalnog pristupa mediju (v. §1). Konkretnije, ona povezuje nemogućnost razlikovanja vršitelja i trpitelja radnje s tvrdnjom da medij izriče i pogodenost vršitelja radnjom te da je ključna sastavnica medija to da vršitelj mora biti živ. Time se iz opisa medija praktički isključuje neuzročno značenje. Međutim, pokazali smo gore da povratni medij u tipološki različitim jezicima redovito obuhvaća istovremeno i samouzročno i neuzročno

značenje te da se neuzročno značenje mora smatrati jednim od tipičnih medijalnih značenja.

Budući da se rečena struktura medija ne može objasniti jednim semantičkim nazivnikom, kao što pokušava Kemmer, najbolje je povratni medij shvaćati kao polisemnu mrežu bez jedne jasne semantičke jezgre, a u kojoj svako značenje može razviti dodatno značenje bez potrebe da se to novo značenje može povezati s izvornim (npr. Palmer 1995: 478; cf. i Kazenin 2001: 920).

Istovremeno, jezici poput hrvatskog (i svih slavenskih i romanskih) u kojima se povratni medij redovito i pravilno koristi za izricanje neuzročne radnje, uključujući i sa psihološkim glagolima, pokazuju da se pokazatelj povratnog medija, unatoč svojoj semantičkoj složenosti, može smatrati i oznakom smanjenja valencije (Creissels 2006: 26f.; Geniušienė 1987: 17–18).²¹ Funkcija smanjenja valencije posebno je jasna, primjerice, u slučaju suvremenog francuskog, gdje se nizom sintaktičkih testova može pokazati da su povratni glagoli neprijelazni (Creissels 2006: 27–28). Takav je pristup snažno zastupljen i u generativnim pristupima mediju. Nedostatnost sintaktičkog pristupa mogu nam međutim jasno predočiti primjeri hrvatskih nepravih povratnih glagola s nekim od značenja povratnog medija, a koji ili nisu izvedeni iz nepovratnog glagola (10) ili supostoje s nepovratnim *neprijelaznim* glagolom (11):²²

(10) *oporaviti se* ← *oporaviti (neuzročno značenje)

(11) *ustati se* ← *ustati* (samouzročno značenje)

Ovakvi nam primjeri pokazuju da postoji snažna semantička jezgra u povratnom mediju, koja u slučaju primjera (11) pokazuje da se povratni element u značenju medija može proširiti i analogijom, odnosno po uzoru na povratne glagole tipa *podići se*, koji jest izведен iz prijelaznog *podići koga/što* (v. bilj. 21).

Sve upravo rečeno jasno nam pokazuje da se povratni medij ne može posve jasno objasniti isključivo s pomoću semantičkih ili sintaktičkih kriterija (v. i Geniušienė 1987: 17–18). Važna su oba kriterija, ali i shvaćanje da

²¹ Pritom treba istaknuti da se velika većina medijalnih povratnih glagola izvodi iz prijelaznih nepovratnih glagola, kao u hrvatskom paru *podići koga/što* – *podići se*. Tek manji dio nije izведен iz drugog glagola – to su glagoli koji se tradicionalno nazivaju *reflexiva tantum*, npr. *bojati se* ili primjer (10) niže, ili se pak izvodi iz neprijelaznih glagola – v. primjer (11) niže.

²² U vezi s glagolom *ustati (se)* treba naglasiti da dvije inačice pripadaju različitim varijetetima. Primjerice, nepovratna inačica (*ustati*) smatra se standardnom, dok se povratna inačica (*ustati se*) smatra tipičnijom za kajkavski te za varijetete koji su nastali na kajkavskom supstratu (npr. zagrebački štokavski).

se radi o dijakronijski složenoj kategoriji te se stoga i njezina povijest mora uzeti u obzir pri njezinu opisu.

Konačno, sklonost pokazatelja povratnosti da razvije i medijalna značenja te posljedično tome i funkciju smanjenja valencije objašnjava i vrlo raširenu uporabu pokazatelja povratnosti za izricanje pasivnog značenja (npr. *U susjedstvu se gradi novi trgovački centar*).²³ Na ovome mjestu ne možemo ulaziti u tu problematiku. Za više v. Haspelmath (1990: 42–44) i Kazenin (2001: 920–921).

4. Zaključci

U radu smo prikazali najvažnije spoznaje o glagolskoj kategoriji zvanoj medij. Pokazali smo da se taj tradicionalni naziv po svemu sudeći može odnositi na dvije po funkcijama srodne, ali odvojene kategorije. Te smo dvije kategorije za potrebe ovog rada nazvali **flektivnim medijem** i **povratnim medijem**. U većem dijelu rada bavili smo se povratnim medijem te smo prikazali njegov semantički razvoj iz konstrukcije u kojem je sadržan povratni element s temeljnom funkcijom izražavanja prave povratnosti, odnosno koreferencije između subjekta i objekta. Semantički razvoj povratnog elementa teče po svemu sudeći u dvije faze, pri čemu se u prvoj fazi razvijaju partitivno i samouzročno značenje, a naknadno, u drugoj fazi, i neuzročno značenje. Taj je razvojni proces dodatno oprimjerjen primjerima iz povijesti latinskog jezika.

Bibliografija

- Benveniste, Émile (1966). *Problèmes de linguistique générale 1*, Paris: Gallimard.
- Clackson, James (2007). *Indo-European Linguistics: An Introduction*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Creissels, Denis (2006). *Syntaxe générale: une introduction typologique. 2. La phrase*, Paris: Hermès Science Lavoisier.
- Croft, William (1995). Prikaz Klaiman (1991), *Studies in Language*, 19(2), pp. 553–562.
- Dixon, Robert (2012). *Basic linguistic theory. Volume 3, Further grammatical topics*. Oxford: Oxford University Press.
- Flobert, Pierre (1975). *Les verbes déponents latins des origines à Charlemagne*, Paris: Belles lettres.

²³ Za povratni pasiv u hrvatskom v. pregled literature u Polančec (2015b: 141–142, 153–154).

- Genušienė, Emma (1987). *The Typology of Reflexives*, Berlin; New York: Mouton de Gruyter.
- Haspelmath, Martin (1990). The grammaticalization of passive morphology, *Studies in Language*, 14(1), pp. 25–72.
- Haspelmath, Martin (1995). Prikaz Kemmer (1993), *Language* 71(2), pp. 372–374.
- Hatcher, Anna Granville (1942). *Reflexive verbs: Latin, Old French, Modern French*, Baltimore [etc.]: The John Hopkins Press [etc.].
- Kazenin, Konstantin (2001). Verbal reflexives and the middle voice, *Language Typology and Language Universals: an International Handbook*, Vol. 2 [ur. Martin Haspelmath / Ekkehard König / Wulf Oesterreicher / Wolfgang Raible], Berlin; New York: Walter de Gruyter, pp. 916–927.
- Kemmer, Suzanne (1993). *The Middle Voice*, Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins.
- Klaiman, Miriam (1991). *Grammatical Voice*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Kulikov, Leonid (2011). Voice typology, *The Oxford Handbook of Linguistic Typology* [ur. Jae Jung Song], Oxford: Oxford University Press, pp. 368–398.
- Levin, Beth (1993). *English Verb Classes and Alternations: A Preliminary Investigation*, Chicago: University of Chicago Press.
- Lyons, John (1968). *Introduction to Theoretical Linguistics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Manney, Linda (1995). Prikaz Kemmer (1993), *Functions of Language*, 2(2), pp. 278–282.
- Marković, Ivan (2012). *Uvod u jezičnu morfologiju*, Zagreb: Disput.
- Maslova, Elena / Nedjalkov, Vladimir. (2013). Reciprocal Constructions, *The World Atlas of Language Structures Online* [ur. Matthew S. Dryer / Martin Haspelmath], Leipzig: Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology. Dostupno na <http://wals.info/chapter/106> (pristup 29. kolovoza 2017.).
- Matasović, Ranko (2012). Las construcciones reflexivas del croata desde una perspectiva histórica, *La gramática del papel y la referencia: introducción, avances y aplicaciones* [ur. Ricardo Mairal Usón / Lilián Guerrero Valenzuela / Carlos González Vergara], Madrid: AKAL, pp. 271–286.
- Melis, Ludo (1990). *La voie pronominale: la systématique des tours pronominaux en français moderne*, Bruxelles: De Boeck; Duculot.

- Miller, Gary (2010). *Language Change and Linguistic Theory*, Oxford: Oxford University Press.
- Oraić Rabušić, Ivana. (2013). Struktura povratnih glagola i konstrukcije s elementom "se" u hrvatskome jeziku, doktorski rad, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu.
- Palmer, Frank (1995). Prikaz Kemmer (1993), *Journal of Linguistics*, 31(2), pp. 478–480.
- Plungjan, Vladimir (2016). *Opća morfologija i gramatička semantika: uvod u problematiku* [prev. Petar Vuković], Zagreb: Srednja Europa.
- Polančec, Jurica (2014). Les constructions pronominales dans le texte en ancien français *La mort le roi Artu* "La mort du roi Arthur", diplomska rad, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
- Polančec, Jurica (2015a). O definiciji kategorije glagolskog stanja, *Filologija*, 65, pp. 113–130.
- Polančec, Jurica. (2015b). Uporaba participa pasivnog u nesvršenome vidu u hrvatskome jeziku, *Fluminensia*, 27(2), pp. 141–159.
- Senc, Stjepan (1910). *Grčko-hrvatski rječnik za škole*, Zagreb: Naprijed. [Repr. 1988.]
- Smyth, Herbert (1954). *Greek grammar*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Speyer, Jan (1886). *Sanskrit syntax*, Delhi: Motilal BanarsiDass. [Repr. 2009.]
- Whitney, William (1924). *Sanskrit grammar*, Delhi: Motilal BanarsiDass. [Repr 2008.]

Reflexive middle: its structure and development

The paper deals with the category of reflexive middle. Reflexive middle is distinguished from the traditional or inflectional middle found in ancient Indo-European languages. Reflexive middle arises through grammaticalization of the reflexive marker, the original function of which is the expression of co-reference of subject and direct object of a transitive verb. Diachronic development of reflexive middle is discussed, and a brief overview of the evolution of reflexive middle in Latin is presented. Typological generalizations about reflexive middle as presented in the existing literature are discussed as well.

Keywords: middle voice, reflexive verbs, grammaticalization, Latin

